

IN MEMORIAM

TOMO VEREŠ (1930–2002)

Tomo Vereš rodio se u Subotici 24. veljače 1930. godine. Osnovnu i srednju školu pohađao je u rodnome gradu, a potom je – 1949. godine – stupio u novicijat reda propovjednika, odnosno dominikanaca, u Dubrovniku. U istome gradu započeo je na ondašnjoj Dominikanskoj visokoj bogoslovnoj školi studij filozofije, a dovršio ga na glasovitom francuskom dominikanskom sveučilištu Le Saulchoir kraj Pariza. Na istome je sveučilištu studirao teologiju te je 1956. bio zaređen za svećenika. Dvije godine kasnije magistrirao je na Filozofsko-teološkom institutu sveučilišta Le Saulchoir radom *Aspectus ontologicus problematis de existentia Dei apud Thomam de Aquino* (*Ontologijski vid problema o Božjem postojanju kod Tome Akvinskog*). Vrativši se u domovinu obnašao je službu tajnika Dominikanske visoke bogoslovne škole u Dubrovniku (1958–1965) gdje je uz to također predavao razne filozofijske predmete i održavao seminare: uvod u filozofiju, logiku, marksizam, tumačenje filozofskih tekstova itd. Od 1965. do 1967. godine boravio je na poslijediplomskom doktorantskome studiju u Freiburgu u Njemačkoj te još jednom na Le Saulchoir. Doktorirao je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1970. godine radom *Misao i praksa Karla Marxa*. Disertacija je doživjela dva izdanja pod naslovom *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom* (Zagreb, 1973; drugo i prošireno izdanje 1981). Od godine 1974. Vereš je držao seminare i predavanja na Filozofsko-teološkom institutu i, potom, na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu, gdje je bio promaknut na stupanj redovitog profesora 1989. godine. U međuvremenu je pri Biskupskoj konferenciji od 1976. do 1985. bio predsjednikom tajništva za one koji ne vjeruju. Tu službu je napustio zbog bolesti. Zbog njegovih osobitih zasluga na području filozofije i teologije Učitelj braće Reda propovjednika (tj. njihov vrhovni starješina) Timothy Radcliffe promaknuo je Tomu Vereša u Rimu 10. lipnja 2000. u »učitelja svete teologije« (»magister in sacra theologia«), što je najviši znanstveni stupanj i najveće odlikovanje unutar dominikanskog reda.

Vereš je za života bio članom brojnih stručnih i kulturalnih društava u domovini i inozemstvu: član Matice hrvatske, Hrvatskog filozofskog društva, Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima (odnosno sv. Ćirila i Metoda) te

Instituta »Ivan Antunović« u Subotici; zatim je bio članom Società internazionale Tomaso d'Aquino – Roma, Società internazionale scotista – Roma, Institut international Jacques Maritain – Roma itd. Usprkos teškim zdravstvenim tegobama Tomo Vereš je od 1951. godine pa do konca života objavio preko 500 članaka, studija i prijevoda na hrvatskom, mađarskom, francuskom i njemačkom, a prijevodi su bili objavljivani još na engleskom, talijanskom, slovenskom i španjolskom jeziku. Povodom sedamdesete obljetnice njegova rođenja prijatelji su mu priredili spomen-spis pod naslovom *Ljubav prema istini. Zbornik u čast Tome Vereša O. P.* Priredio Anto Gavrić, Dominikanska naklada »Istina«, Zagreb 2001. Kao predavač sudjelovao je na međunarodnim simpozijima i kongresima u Walberbergu, Bochumu, Rimu, Napulju, Parizu, Ženevi, Bergamu, Fribourgu, Dubrovniku, Salzburgu, Innsbrucku, Grazu itd. Taj neumorni radnik, mučen dugogodišnjom i teškom bolešću, umro je 9. prosinca 2002. godine u Zagrebu.

Djelatnost Tome Vereša bila je veoma razgranata. Ako ostavimo po strani njegovu u užem smislu crkvenu pastoralnu djelatnost, koja nas ovdje ne zanima, ostaju dva središnja područja na kojima je ostavio duboki trag i dao značajne prinose. Tu je ponajprije njegova profesorska (predavanja i seminari s područja filozofije na ranije spomenutim učilištima) i spisateljska djelatnost. Logika, uvod u filozofiju, uvod u misao Tome Akvinskog, tumačenje tekstova Tome Akvinskog i Alberta Velikog te marksistička filozofija tvore glavna područja njegove predavačke djelatnosti. Vereš se odlikovao jasnoćom, sustavnošću i radom na izvorima. Za studente je pripremao skripta koja su doživjela i po tri izdanja (npr. iz logike i uvoda u filozofiju; podatke usp. u P. M. Radelj, »Bibliografija fr. Petra Tome Vereša O. P. (1951–2000)«, u: *Ljubav prema istini*, 21–66). Nažalost, bolest ga je sprečavala da se trajnije i sustavnije posveti predavanjima i radu sa studentima pa je njegov najveći doprinos upravo na polju spisateljske djelatnosti. Za sve njegove tekstove može se reći ono što je J. Ćurić napose istaknuo za njegovo pisanje o Tomi Akvinskom: »Vereš piše kratko i jezgrovito, no veoma pregledno i dokumentirano«. A za njegove prijevode vrijedi: »Imamo prijevod s bogatim bilješkama i vrijednim tumačenjima, koji nas oslobađa od napornog 'veslanja' po originalnim spisima, dajući nam uvide do kojih vlastitim naprezanjem možda nikad ne bismo dospjeli« (J. Ćurić, »Život i djelo Tome Vereša O. P.«, u: *Ljubav prema istini*, 15). »Sustavnost, upornost, znanstveno i ljudsko poštenje obilježavaju rad prof. Vereša. Podaci u njegovim raspravama su pouzdani, navodi provjereni, domišljanja ... lucidna, prijevodi srednjovjekovnih tekstova izvrsno pohrvaćeni, i dosad nenadmašeni, kritika objektivna, a stil čitljiv, zanimljiv i jasan« (P. M. Radelj, *nav. mj.*, 21). Tomu valja dodati da on nije prezao ni od polemike kad je smatrao da sama stvar o kojoj je riječ to od njega zahtijeva: misao Tome Akvinskog i objavljivanje

njegovih tekstova, rasprave s marksistima, reagiranja na pisanja i događanja u Crkvi i društvu itd. tvore glavna tematska težišta njegovih polemičkih napisa. Pritom ga je vodilo nastojanje da bude objektivan. Stil mu je bridak i duhovit; umio je razobličiti protivničku misao pokazujući nedosljednosti i proturječja. Protivnika je poštivao, ali mu nije ostajao dužan odgovora.

Uvid u Verešev pisani opus pokazuje da mu spisi kruže oko sljedećih tematskih cjelina: misao i djelo Tome Akvinskog i Alberta Velikog, marksistička misao (u prvom redu djelo Karla Marxa) i dijalog s marksistima, katolički društveni nauk u XIX. i XX. stoljeću, Hrvati u Bačkoj, dominikanci u Hrvatskoj i na kraju brojne teme iz života kršćanske vjere. Ranije spomenuta bibliografija daje detaljan uvid u Vereševo stvaralaštvo, a ovdje ćemo izdvojiti samo njegove knjige koje pokrivaju gotovo sva navedena područja: uz već spomenuti rad o Karlu Marxu tu je i knjiga sabranih članaka i rasprava *Pružene ruke. Prilozi za dijalog između marksista i kršćana*, Zagreb, 1989; knjiga sabranih članaka o misli Tome Akvinskog te reagiranja i polemike *Iskonski mistilac*, Zagreb, 1978; prikaz misli Tome Akvinskog s prijevodom izabranih tekstova i komentirajućim bilješkama uz njih *Toma Akvinski. Izabrano djelo*. Izabrao i priredio Tomo Vereš, Zagreb, 1981; *Toma Akvinski, Država*. Priredio, s latinskog preveo i bilješkama popunio Tomo Vereš, Zagreb, 1990; Albertus Magnus, *Philosophia realis. Uvod. O petnaest problema, Ulomci o alkemiji, kozmografiji i geografiji, Tri dokumenta. Bibliografija*, dvojezično izdanje, priredio i s latinskog preveo Tomo Vereš, Zagreb, 1994; *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396–1807): Prvo hrvatsko sveučilište*, Zagreb, 1996; *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica, 1997; *Sv. Vlaho i Dubrovnik*, Zagreb, 1998; sabrani članci *Razmišljanja jednog kršćanina. Stazama suglasja razuma i vjere*, Zagreb, 2000. Uz priloge u raznim leksikonima i Hrvatskoj enciklopediji spomenimo i Verešev prilog u drugom svesku Hrestomatije filozofije (ur. Damir Barbarić) *Srednjovjekovna filozofija*, prir. Stjepan Kušar, Zagreb, 1996, str. 453–563 (uvod i prijevod tekstova Tome Akvinskog). U rukopisu je pak Vereš ostavio hrvatski prijevod prvog dijela (13 pitanja) Tomine *Teološke sume*.

Iz tog impozantnog opusa izdvojiti ćemo samo dva za Vereša najkarakterističnija područja i na njima se kratko zaustaviti: tomistička baština i dijalog s marksistima.¹

Najznačajniji Verešev prinos poznavanju i razvitku filozofske misli u nas svakako predstavljaju njegovi *prijevodi* djelâ Tome Akvinskog i Alberta Ve-

¹ U *Prilozima za istraživanje hrvatske filozofske baštine* Vereš je objavio kratak članak »Najstariji prijevod teksta Tome Akvinskog je na hrvatskom jeziku«, *Prilozi*, VIII (1982), br. 15–16, str. 179–181 te pregledni članak »U potrazi za najstarijim hrvatskim sveučilištem«, *Prilozi* XXV (1999), br. 49–50, str. 215–230.

likog kao i studije koje im je u tom kontekstu posvetio. U Vereševu prijevodu ti su srednjovjekovni mislioci, teolozi koji se nisu ustručavali u teologiji filozofirati (»opportet philosophari in theologia«!), zaista progovorili hrvatskim jezikom. Njegov izbor tekstova, bez obzira na to radilo se o filozofskim, teološkim ili filozofsko-političkim tekstovima, uvijek je takav da otvara pristup u najbitnije dijelove Akvinčeva (i Albertova) opusa. Riječ je o uvodima u Tomine komentare Aristotelovih djela, kratkim spisima poput najznačajnijeg *De ente et essentia* ili pak o probranim pitanjima iz velikih Tominih sumâ i komentara. Vereš je srednjovjekovnu latinštinu vjerno prenio u hrvatski jezik, upravo ju je oživio, tako da se bez ustručavanja možemo složiti s ocjenom V. Vratovića: »Prevodeći Tomu iz nutrine ... njegove misli, Vereš ne preza pred tim da tijekom rečenice transponira tako da bi ona u novom, hrvatskom mediju zazvučala i vjerodostojno, latinskom izvorniku primjereno, ali i zaokruženo i jezično uravnoteženo, da ne kažem: elegantno. Stoga, Verešev prijevod Tome Akvinskoga u cjelini promatran nije ni doslovan ni nedoslovan. On je – izvrstan« (navod u: J. Čurić, *nav. mj.*, 15, bilj. 3). To vrijedi kako za prijevod Tominih tako i Albertovih tekstova.

U tom prevoditeljskom opusu valja napose istaknuti nastojanje oko stvaranja *hrvatske filozofijske terminologije*. Posvuda je prisutan napor da se latinska riječ, pojam ili izraz doista prevede, ili možda bolje: prenese, u hrvatski jezik tako da bi upravo njegovi prijevodi zaslužili sustavnu prouku baš pod vidom stvaranja naše filozofijske i teologijske terminologije. Nema u Vereša jeftinog pohrvaćivanja latinskih nazivaka kao što su npr. *forma*, *substantia*, *materia*, *ens*, *essentia*, *esse* itd. On osluškuje misao mislioca čijim se tekstom bavi i prenosi je u hrvatski jezik. Htio bih to pokazati samo na tri mala, ali značajna i po mojemu mišljenju uspješna primjera: kako prevesti latinske pojmove *substantia*, *accidens* i *forma* koji su ključni kako za filozofijsku tako i teologijsku misao? Često ih se naprosto kroatizira (supstancija, akcident, forma) i – gotovo. Vereš pak, osluškajući misao pisca, »čuže« te pojmove uvijek u njihovu kontekstu te ih shodno tomu i prevodi. »Valja analogno prevoditi«, rekao mi je jednom zgodom kad smo razgovarali o umijeću prevođenja. *Substantia* nije samo »podstojnica«, »samostojnica« ili »podmet« na koji se, kao na vješalicu, vješaju »akcidenti« koji ju poblize određuju. Valja u njoj čuti »samostalno postojeće biće« (ili, u tom smislu, naprosto »biće«) kojemu se »događa« (*accidit*) da bude ovakvo ili onakvo, toliko ili onoliko, ovdje ili tamo, ovako ili onako (što se sve iskazuje kategorijama) – pa je stoga *accidens* (odn. pl. *accidentia*, pripadna svojstva) ono što se »biću« (*substantia*) »događa«, dakle »dogodak« ili možda također »prigodak«. *Forma* je pak ono unutarne i dinamičko počelo po kojem neko biće biva određeno upravo kao *to* biće: po tomu ono postoji u zbilji. Dakle, *forma*

je »odrednica«, a ne lik ili oblik, što pobuđuje asocijacije na izvanjsku uobličenosť, ili »oblikovnica« po kojoj biće *jest* upravo *to* koje/što ono jest. Vereš ne bježi pred neologizmima, ali on također traži u povijesti hrvatskog jezika primjerene nazivke i izraze te ih rabi kada smatra da vjerno prenose latinsku srednjovjekovnu filozofsku misao. Hoće li se ti i drugi slični pokušaji potvrditi u živom filozofiranju i pisanju, to tek treba vidjeti. Svakako, i dalje ostaje velika zadaća stvaranja i oblikovanja hrvatske stručne filozofijske i teologijske terminologije. Svaki utemeljeni pokušaj ujedno je i vrijedan prinos tog terminologiji.

Vereš dakako nije samo prevodio tuđa djela, on je i sam pisao uvode u njih, istraživao ih i na vidjelo iznosio ono što je u njima bilo skriveno – »das Nicht-Gesagte sagen«, rekao bi Heidegger. Možda je za to najbolji primjer Vereševo bavljenje Tominom sustavnom misli u kojoj on otkriva ono što je nazvao »ontološka dihotomija« u tomizmu. Taj philosophoumenon svojevrсна je protuteža Hegelovu panlogizmu za koji je sve zbiljsko umno (logično), a sve umno (logično) zbiljsko. »Vereš pak, u duhu tomizma, pokazuje i dokazuje, da sve realno mora biti na ovaj ili onaj način intelektu dostupno, ali sve što za intelekt jest istinito, ne mora odmah biti zbiljsko, realno« (J. Čurić, *nav. mj.*, 16). Vereš se na tu dihotomiju češće znao navraćati, ali smijemo misliti da ga je smrt prekinula da o njoj izreče svoju zadnju riječ. U svakom slučaju vrijedno je spomena da je rad u kojem se naš autor pozabavio tom dihotomijom našao svoje mjesto o zborniku najboljih radova o Akvincu u razdoblju od 1940. do 1981. (Usp. »Eine fundamentale ontologische Dichotomie im Denken des Thomas von Aquin«, *Philosophisches Jahrbuch*, LXXVII (1970), br. 1, 81–98; K. Bernath (ur.), *Thomas von Aquin II. Philosophische Fragen*, Darmstadt, 1981, str. 314–338.

U bibliografiji Vereševih radova značajno mjesto zauzima bavljenje Marxovom mišlju i osobom te marksizmom u nas. Zanimljivo je da to nije nastalo iz nekog oduševljenja Marxovim filozofskim i povijesnim djelom, nego iz – redovničkog posluha! »Naime, opći zbor Dominikanskog reda održan 1958. u Calaruegi, rodnom mjestu sv. Dominika, raspravljajući o posuvremenjenju školstva, naredio je da se na svim visokim školama i sveučilištima Reda u predavanjima iz etike i sociologije mora učiniti sustavan osvrt na zablude marksizma. Ta je delikatna i pogibeljna zadaća u tadašnjim političkim prilikama Jugoslavije bila povjerena Tomi Verešu. Uredotočujući svoja predavanja isključivo na filozofiju K. Marxa koju je prikazao kao diskutabilan misaoni sustav, a autora kao čovjeka koji je uz neke vrline imao i podosta mana, naš je profesor uspio izbjeći optužbu da se bavi politikom i da potkopava temelje samoupravnog socijalizma« (J. Čurić, *nav. mj.*, 17). Toj je temi Vereš zatim posvetio svoju doktorsku disertaciju koju je i obra-

nio pred mješovitim kršćansko-marksističkim povjerenstvom. I ovdje se vide sve njegove već spomenute odlike: temeljito proučavanje izvora, široka informiranost gledom na gospodarske, društvene i političke okolnosti Marxova nastupa te usredotočenost na filozofijsku okosnicu marksizma koja je, preko najrazličitijih posredovanja, sudbinski utjecala na bezbroj ljudskih života. U središtu pozornosti bile su misao i praksa u Marxa. Misao je značila kritiku svega postojećeg pod vidikom raznih otuđenja (Vereš ih je u Marxa našao sedam), dok je praksa značila ostvarenje novog poretka u svijetu po revolucionarnom stvaralaštvu. Vereševa originalna obrada, koja je u drugom izdanju 1981. godine doživjela znatna proširenja te je pritom izazvala furioznu polemiku od strane nekih marksista (uglavnom iz Zagreba), pobudila je veliko zanimanje u marksističkim krugovima, i to ponajviše u Beogradu. Slobodan Reljić naime piše u beogradskom *Ninu* (br. 2017 od 27. VIII. 1989, str. 33) kako se »bez preterivanja može reći da je [izdanje Vereševe disertacije] postalo 'kult knjiga'. Recimo, u beogradskom Klubu čitalaca 'Komunist' ... godinama je to bio naslov koji je, zbog traženja, stalno naručivan« (navod u: J. Ćurić, *nav. mj.*, str. 17, bilj. 5). Dijalog s marksistima, o kojem također svjedoči knjiga *Pružene ruke*, razvijao se u ozračju dijaloškog usmjerenja Drugog vatikanskog koncila, ali je u nas zbog partijske ideološke uskoće imao svoj veoma mukotrpan put. Polagani pomaci išli su od progona do Protokola, a militantnost se postupno zamjenjivala humanističkim usmjerenjima, dakako sve to pod budnim okom partijskih inkvizitora kojima su na crkvenoj strani donekle odgovarali oni koji su mislili kako je svako dijaloško nastojanje u nas besmisleno. Vereš je isticao ambivalentnost Marxova ateizma koji je za mladih dana bio borben i agresivan (prometejski), dok je kasnije kritiku Neba zamijenio kritikom Zemlje. Pritom nije imao iluzija o poteškoćama dijaloga u nas; njegov pisani opus pak pokazuje kako je u svom dijaloškom stavu bio uporan i dosljedan, a na polemike je umio odgovoriti također polemički. No povijest dijaloških nastojanja na svjetonazorskoj razini u nas tek treba biti istražena i napisana, pri čemu će Verešev doprinos bez sumnje imati važno mjesto.

Spominjući se ovom zgodom Tome Vereša i njegova opusa smijemo također izraziti nadu da će on dobiti prave nasljednike koji će nastaviti njegove napore oko pohrvaćivanja magistralnih tekstova kršćanske srednjovjekovne filozofijske i teologijske baštine. Ustanove poput one kojoj je on pripadao svakako duguju to našoj kulturi koja i u tom segmentu može i treba istaknuti svoju europsku ukorijenjenost.